https://doi.org/10.5507/cjl-910

Dva návrhy na nová slova v češtině

Ivana Svobodová

Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, svobodova@ujc.cas.cz

Abstrakt

Příspěvek se zabývá analýzou dvou nových slov, a to *zahýnat* a *soukraví*, s jejichž návrhy se na jazykovou poradnu obrátili pisatelé.

Klíčová slova: nová slova, slovotvorba, analogie, význam

Two proposals for new words in Czech

Abstract

The article deals with two new words, *zahýnat* and *soukraví*, whose proposed forms were submitted to the Language Consulting Centre by correspondents.

Keywords: neologisms, word formation, analogy, meaning

Po celou dobu existence jazykové poradny do ní přicházejí i návrhy na nová slova a jejich zařazení do slovníků. Z minulosti si vybavuji slovo *nedělec*, jímž měl být nahrazen výraz *víkend*; pisatel dokonce připojil básničku, prý pro lepší zapamatování tohoto výrazu (tu už si bohužel nevybavuji). Dnes se budu věnovat dvěma výrazům, jejichž návrhy jsme dostali v letošním roce. Jak z korespondence vyplývá, autoři se je snažili podpořit analogickými lexikálními jednotkami. Otázka je, zda tato analogie byla skutečně vhodná a oprávněná. Druhá pak je, zda význam, který danému slovu přisuzují, odpovídá skutečnosti.

První pisatel napsal: „Rád bych se podělil o návrh na nové sloveso, které podle mého názoru přirozeně zaplňuje mezeru mezi významy slov *vymírat* a *vyhynout*. Navrhované

CC BY

sloveso: *vyhýnat* (nedokonavý tvar), dokonavý tvar *vyhynout*. Význam: označuje proces, kdy druh nebo populace ještě zcela nevyhynula, ale již je v pokročilém stadiu vymírání; tedy přechod mezi „vymírají" a „vyhynou". Příklad použití: *Mnohé druhy velkých savců už dnes vyhýnají.* Motivace: Slovo vzniká přirozenou analogií k *vymírat* ×*vymřít* a *vyhynout*, přičemž poskytuje jazykově plynulejší možnost vyjádření průběhového děje. Navíc zní přirozeně českému uchu a je srozumitelné i bez vysvětlení."

Od nově vytvořených dokonavých sloves lze sice odvodit i sloveso nedokonavé (*hradit* > *nahradit* > *nahrazovat*, *blížit se* > *přiblížit se* > *přibližovat se*), ale neplatí to zcela obecně.[1] Sloveso *vyhynout* jakožto dokonavý protějšek ke slovesu *hynout* patří do 2. slovesné třídy, a to ke vzoru „minout". Internetová jazyková příručka (IJP)[2] zaznamenává 6 sloves s předponou *vy-* náležejících k tomuto vzoru: *vyhynout*, *vykynout*, *vyplynout*, *vysunout*, *vyšinout*, *vyvinout*. Slovník spisovného jazyka českého (SSJČ) i Slovník spisovné češtiny (SSČ) uvádějí shodné nedokonavé protějšky u těchto sloves: *vyplynout* > *vyplývat*, *vysunout* > *vysouvat*, *vysunovat*, *vyvinout* > *vyvíjet*, jen SSJČ zachycuje podobu *vyšinovat* < *vyšinout*. Ta je v praxi zřídka užívaná, korpus SYN 2014 má jen 9 výskytů, jeden je z Čapkova Povětroně: *Nejsou žádné vlastnosti, jsou síly, síly, které se navzájem přemáhají, vyšinují nebo brzdí;* …[3] U sloves *vyhynout* a *vykynout* slovníky nedokonavý protějšek nepřipojují. Autor předpokládá, že slovesa *vymřít* a *vyhynout* mají odlišné významy. Kdyby nahlédl do slovníků, zjistil by však, že jde o synonyma. Nedokonavý protějšek *vymírat* se v praxi, na rozdíl od **vyhýnat* běžně vyskytuje (korpus SYN v14 zachycuje 7 440 dokladů). Je tedy zřejmé, že dotvářet ke slovesu *vyhynout* nedokonavou podobu nemá opodstatnění. Kdyby byla potřebná, bezesporu by byla již v minulosti vytvořena i užívána.

Druhá pisatelka poslala tento e-mail: „Dovoluji si Vám předložit návrh nového českého výrazu: *soukraví*. Navrhovaný význam: kompaktní seskupení několika krav. Motivací pro vznik tohoto slova je skutečnost, že pro větší počet krav se v češtině používá označení *stádo*, avšak pro menší skupinu krav (např. 3–4 kusy) mi není znám ustálený jednoslovný výraz. Slovo je utvořeno analogicky k existujícím výrazům: *souostroví* = skupina ostrovů, *sousoší* = skupina soch, navrhované *soukraví* = skupina krav. Domnívám se, že výraz je významově průhledný, snadno srozumitelný a zapadá do slovotvorných principů češtiny."

V IJP nalezneme 8 jmen s předponou *sou-* a se zakončením *-í*, která jsou odvozena od substantiv a označují soubor jevů (*souhvězdí*, *soukolí*, *souměstí*, *sousloví*, *sousoší*, *soustátí*, *soustrojí*, *souvětí*, *souvrství*). Podle Slovníku afixů, jenž přináší stejný přehled (vyjma výrazu *soukolí*), se tento typ tvoří okrajově.[4] Většina uvedených výrazů je odvozena od

[1] Příklady a podrobný výklad vidu viz https://www.czechency.org/slovnik/VID#vidov%C3%A1%20dvojice. Cit. 7. 9. 2026.

[2] Ústav pro jazyk český AV ČR. (2008–2026). *Internetová jazyková příručka*. http://prirucka.ujc.cas.cz/.

[3] SYN v14 [online; z 30. 12. 2025]. (2024). Ústav českého národního korpusu FF UK. Cit. 7. 9. 2026, přístupné z https://www.korpus.cz.

[4] Viz https://www.slovnikafixu.cz/heslar/sou-%20-%C3%AD. Cit. 7. 9. 2026.

substantiv pojmenovávajících věci, ani jedno z nich od podstatného jména označujícího zvíře. Z jejich obecných významů nelze vyvodit, kolik daný soubor zahrnuje substancí. To platí i o výrazu *stádo*, přestože podle SSJČ i SSČ tento výraz znamená ‚seskupený větší počet živočichů (zvl. kopytníků) žijících pospolu'. Autorka návrhu chce výrazem *soukraví* signalizovat, že jde o menší počet jedinců (3–4). Pochybuji o tom, že by mu čtenář po přečtení tohoto výrazu takový význam přisuzoval; spíš by měl problém tomuto slovu porozumět. Vždy je výhodné mít pro konkrétní pojem jednoslovný výraz, ale ne vždy to jazyk umožňuje a ne vždy je nutné se snažit ho „násilně" vytvořit. Pokud pisatel/ka potřebuje sdělit, že stádo zahrnuje menší počet jedinců, může např. zvolit spojení *menší stádo* nebo výraz *stádečko*.

Obecně: představa navrhovatelů/navrhovatelek nových slov o tom, že je Ústav pro jazyk český automaticky schválí a že budou zařazena do výkladového slovníku, je zcela mylná. Vždy je třeba zvážit, zda nové slovo odpovídá slovotvorným zákonitostem češtiny, a především, zda nutnost jednoslovného pojmenování opravdu existuje. Pokud jde o nové termíny, jejich tvorba není záležitostí lingvistů ale odborníků daného oboru. Jen ti mohou posoudit, zda navrhovaný termín odpovídá pojmenovávané skutečnosti, je jednoznačný a systémový. Lingvisté mohou být nápomocni pouze při posouzení jazykové stránky.